

ארץ עשרת העמים

הרב שלמה רוזנפלד

ראשי פרקים

- א. הקדמה
- ב. זמן התוספת של שלושת העמים
- ג. מי הם העמים הללו
- ד. הסיבה לנתינתם לעתיד לבוא
 1. מי יגור בארצות שלושת העמים
 2. הסיבה לדחיית הכיבוש ולאסור המלחמה
 3. התפקיד החינוכי בעתיד

א. הקדמה

בבראשית (טו, יח-כא) נזכרים עשרת העמים, שהובטחו לאברהם בברית בין הבתרים:

בראשם הקיני, הקניזי והקדמוני, ושאר שבעת העמים. בדברים (לד, ד) אומר ה' למשה "זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם...לזרעך אתננה הראיתך בעיניך ושמה לא תעבור" ואומרת הגמרא (בב"ב נו.): "א"ר יהודה אמר רב כל שהראהו הקב"ה למשה חייב במעשר לאפוקי קיני, קניזי וקדמוני". מסביר שם רשב"ם "זאת" למעוטי קיני שנתוספו לאברהם על השבועה". גם בדברים (יט ח-י) נזכר שה' ירחיב את גבולנו לעתיד לבוא ונצטרך להקים עוד שלוש ערי מקלט (כדלקמן), משמע מהמקורות הנ"ל שאכן נירש ארץ רחבה יותר מארץ שבעת העמים. ברצוננו לעסוק במאמר זה בתנאים ובתפקיד של הרחבה זאת.

א. זמן התוספת של שלושת העמים

מדוע נזכרו שלושה אלה ראשונים בין כל העמים? אור החיים (שם בבראשית): להראות שיש להאמין שיתקיימו הדברים שהובטחו בברית שהרי שלושה עמים אלה עוד לא נתנו, ואפילו מתוך השבעה האחרים, חלקם לא נתנו לנו. יש בכך מידה כנגד מידה: עד שנכנע להיות עבדי ה', הוא משליט עבדים עלינו. כמו כן, רצה לומר שעיקר הנתינה תהיה לעתיד לבוא. לכן נתן לאברהם ארבעה מלכים, שלושה כנגד שלושה אלה, והרביעי - תדעל מלך גויים - רמז להתאספות האומות הנשארים מהשבעה הראשונים. אם כן יש בהבטחה זאת של שלושת העמים בחינה של אמונה.

מתי ינתנו? רש"י ועוד פרשנים: לעתיד לבא בעת הגאולה, שנאמר (בישעיהו יא, יד): "אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם".

לרוב הפרשנים פרוש הפסוק שעמים אלה יסורו למשמעתם של בני ישראל. מעיר שם הרד"ק שאין כבר עמים אלה, כי הם מפוזרים היום בין דת ישמעאל ובין דת העכו"ם, אלא כוונת הכתוב לארצותם וליושבים עליהן בתקופת העתיד. זאת דוגמה גם לכל העמים שיסורו למשמעת בני ישראל.

גם בשם ר' יונתן מובא בב"ר (מד, כז) ומוסיף על זה החזקוני (שם בבראשית) שאף שעיקרם ינתנו להם בעתיד הרי מקצת שניים - בני עמון ומואב במלחמת סיחון ועוג - באו לידם ע"י טרוניא. וכן בירושלמי (שביעית ו, א) וכן בקידושין (א, ח) "והטיבך והרבך מאבותיך" (דברים ל, ה) אבותיך ירשו ארץ שבעה עממים ואתם עתידים לרש ארץ של עשרה עממין. ירושה זאת תהיה בימי המלך המשיח (ב"ר פמ"ד) וכן ברמב"ם (פ"ח ה"ד מהל' רוצח) מובא להלכה שבימות המשיח נצטרך להקים עוד שלושה ערי מקלט. משמע שבשלב מסוים של הגאולה נזכה להרחבה זאת.

III. מי הם העמים הללו

מי הם עמים אלו? הגמרא (בב"ב נו. ר"מ: נפתוחא (בבבלי) ובירושלמי נבטיא - ערבאה ושלמאה. ר' יהודה אומר: הר שעיר, עמון ומואה. ר' שמעון אומר: ערדיסקיס אסיא ואספמיא - ובירושלמי בשביעית - במקום ערדיסקיס כתוב דמשק, ועוד בירושלמי ר' אבי"ע: אסיא קרתיגיני ותורקיה. רבי אומר: אדום ומואב ראשית בני עמון. ובחזקוני הקיני הוא עמון כנזכר בבלק (כד, כא), קניזי הוא מואב וקדמוני הוא אדום ע"ש שיצא ממנו עמלק שהיה קדמוני להזדווג להם לישראל כדכתיב: "ראשית גויים עמלק". וברד"ק, קיני - נקראו ע"ש העיר שישבו בה, כי שם העיר היה קין, כנזכר בשופטים, שחבר הקיני נפרד מקין (ואולי הבונה אותה היה אדם ששמו קין) והתערבבו עם שבט יהודה עם משפחות סופרים כמו שנאמר "המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב" (דבה"א ב, כא) הדעות הנ"ל מתמקדות בעיקר בשלושה עמים מסוימים (אף שיש המתרחבים גם על עמים אחרים). מכל האמור לעיל יוצא שה' הבטיח לאברהם ארץ של עשרה עמים ובפועל הראה למשה רק ארץ שבעת העמים אך רמז שלעתיד לבא ינתנו גם ארצות שלושת העמים האחרים.

IV. הסיבה לנתינתם לעתיד לבוא

מדוע קיימת חלוקה זו בין תקופת משה לבין לעתיד לבא, וכן למה דוקא שלושה עמים אלה? מה צריך לקרות כדי שירחיב ה' את הגבול כנוכר בדברים (יט), ולמה דוקא אז יש לקבוע ערי מקלט נוספים? נעיין בפרשת ערי המקלט בדברים (יט, ח-ז). שם מדובר על הרחבת הגבול לעתיד לבא אשר ידרוש שלוש ערי מקלט נוספות ורש"י שם מפרש שהכוונה לקיני, לקניזי ולקדמוני כנוכר גם בספרי ראה (ע"ה). שואל הרמב"ן שם: מה מיוחד שהכתוב מתנה את הרחבת הגבול בכך שישמרו את כל המצוות והרי גם ארץ שבעה עממין לא יקבלו ללא שמירת המצוות? אלא שהיה גלוי לפניו בימי יהושע שהגיע זכותם לירש ארץ שבעה עממין, אך כשיגיעו למצב שבו "כי תשמר את כל המצוה... כל הימים שיהיה גלוי לפניו שלא תחטא עוד לעולם אז תרחיב את גבולך ויתן לך כל העמים". בתשובה זאת לכאורה הרמב"ן מחרין את שאלתו כי לכאורה תמוה הדבר וכי מותנית נתינת ערי מקלט בתקופה שישמרו את כל המצוות? אדרבה, יותר נראה שאז לא יצטרכו כלל ערי מקלט?

1. מי יגור בארצות שלושת העמים

נראה שהמחלוקת בין הדעות השונות בדבר זהותם של שלושה עמים אלה מלמדת שאכן מדובר בארצות שונות ובשטחים שונים, שיהיו לישראל לעתיד לבא, וכנראה שהן ארצות גדולות מאוד שתגענה עד למקומות רחוקים מארץ שבעת העמים. מצב זה מתאים לדברי הרד"ק בישעיה הנ"ל ולדברי אור החיים הנ"ל שלכידת תדעל מלך גויים הנזכרת אצל אברהם מרמזת לאסיפת שאר הגויים בעתיד. לפי זה לא יהיו באזורים אלה דוקא יהודים אלא עמים שונים והרי זה מתאים לדברי הפסוק בישעיהו (יא, יד): "אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם", כלו' שעמים אלה יסורו למשמעותם של בני ישראל וכמו שהיה בימי דוד. דבר זה נלמד גם ממבנה הפרק בישעיה. בתחילת הפרק מדובר על תפקידו של המלך המשיח ובין היתר מדובר שם גם על כך ש"לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קודשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" (שם ישעיה יא, ט) וזה יהיה "בהר קודשי", אך בהמשך הפרק מדובר שם על כך "ששורש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גויים ידרשו", הרי שמכאן ואילך מדבר על העמים האחרים שיבואו אל ישראל וכן מופיעים הפסוקים של קבוץ נדחי ישראל מבין העמים ורק אחר כך נזכר הפסוק העוסק בשלושת העמים הנ"ל "ועפו בכתף פלישתים המה יחדיו יבוזו את בני קדם, אדום ומואב משלוח ידם בני עמון משמעתם". עמים אלה הנזכרים בחציו השני של הפרק וכן נדחי ישראל הרחוקים, הם יצטרכו עוד ערי מקלט, בעוד שישראל בעצמם באמת לא יזדקקו לאותם ערי מקלט נוספות.

לפי זה אין סתירה בין הצווי להוסיף ערי מקלט ובין קיום כל המצוות, כי תוספת ערי המקלט נועדו לעמים שיתווספו מארצות שלושת העמים ואולי אף לנדחי ישראל לעומת עצם קבלת ארץ שלושת העמים הנוספים, שתהיה עקב קיום ישראל את כל המצוות. מצב דומה מצינו ביחס לערי המקלט שבגלעד שהיו תושבי האזור זקוקים באופן מיוחד לכך כי "בגלעד נפישו רוצחים". א"כ גם באזורים החדשים יזדקקו לערי מקלט מיוחדים לפחות בתחילת דרכם.

2. הסיבה לדחיית הכיבוש ולאסור המלחמה

מה גרם לדחיית הכיבוש והנחלה של ארצות שלושת העמים הנוספים? דבר זה נלמד מדברי משה בשנת הארבעים בדברים פרקים א-ב. שם נזכר שכאשר הגיעו עד קדש ברנע אומר משה לעם: "ראה נתן ה' אלוקיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דיבר ה' אלוקי אבותיך לך" (שם א, כא) משמע שלפני חטא המרגלים היו אמורים לכבוש את הארץ אשר נשבע לאבות שהיא בעצם ארץ עשרת העמים אך בעקבות חטאם נאלצו לעשות סבוב גדול שבו הקיפו את בני עשו, בני מואב ובני עמון. כך נדחה קיום ההבטחה לאברהם עד לעתיד לבא. לפי זה נבין מדוע התורה כאן חורגת מענין הסבוב של ישראל את ארצות שלושת העמים ומדגישה באריכות אצל שלושת העמים האלה - שהם הקיני, הקניזי והקדמוני - שהם לא היו התושבים המקוריים בארצותיהם אלא שבעצם גם הם ירשו עמים אחרים כמו שישראל עשו לארץ ירושתם.

זאת כדי להדגיש ולרמוז שבעצם הם לא הבעלים הנצחיים של המקום ולעתיד ישראל יהיו הבעלים של המקום ומי שיגור שם יסורו למשמעתם של ישראל כנ"ל בישעיה (יא, יד).

דבר דומה אומר הנצי"ב בהעמק דבר (במדבר לב, דברים ג) על ארץ עבר הירדן המזרחי (וכן יעויין שם במאמרנו במעין מחולה מס. 5: "עבר הירדן המזרחי: סדרי עדיפויות בישוב א"י"). לדעתו, עבר הירדן המזרחי היה אמור להיות של ישראל אחרי כובשם את ארץ ישראל המערבית אלא שחטא המרגלים שיבש מהלך זה. כך נאמר גם ביחס לארצות שלושת העמים, שנדחה כבושם לאחר חטא המרגלים ובינתים לעמים אלה יש גם זכות אבות ולכן הם קבלו חלק מארץ זאת (ארץ עשרת העמים).

דבר זה קרה כאשר ישראל לא היו ראויים לכך לגמרי, שלא הכירו בארץ ירושתם בעקבות חטא המרגלים וחטא העגל, שאף בו אבדו ישראל את יראת האומות כנזכר במשפטים רבה פל"ב וכן באריכות באורות המלחמה (עמ' יד פסקה ג).

לפי זה גם יובן ענין איסור המלחמה נגד בני עמון, מואב ואדום הנזכר שם בדברים כאשר ישראל מאסו ב"ארץ חמדה", כשלא הכירו מספיק בא"י ונאלצו

לסובב ארצות אלה. זאת משום שכל עוד לא זכאים ישראל הרי שעמים אלה גם שייכים לבית אברהם וגם להם יש זכות כלשהיא בארץ ירושתם. אך לע"ל כשיכירו ישראל ויחפצו שוב בא"י, תחזור אליהם הנחלה כולה גם של בני אדם, מואב ועמון.

3. התפקיד החינוכי בעתיד

לפי כל האמור לעיל יהיה מצב שעם ישראל ישמור כל התורה כדברי הרמב"ן הנ"ל, ומצד שני יהיו גם עמים אחרים שידרשו לשרש ישי - כנזכר שם בישיעה יא - ולהם יהיה צורך בערי מקלט. זאת משום שההבדל בין ימות המשיח והעוה"ז הוא שעבוד מלכויות כלומר שלום בין העמים, אך לא כולם יעברו תהליך זה מיד והם יזדקקו לשלוש ערי מקלט נוספים. הפנמת השלום בין העמים בכלל והשלום הפנימי בתוך העמים בפרט לאחר אלפי שנות מלחמה, ידרוש שמוש באמצעי רוחני שנקרא עיר מקלט. במיוחד שזו ארץ רחבה מאוד - ואולי יותר מכל ארץ שבעת העמים והם יהיו קרובים גם לערי מקלט שבעבר הירדן המזרחי ואולי אף הם יהיו עיקר המשתמשים בערי המקלט כולם כולל ערי המקלט שבארץ ישראל המערבית. זאת משום שישראל לא יזדקקו כל כך לערי מקלט אלה כנזכר שם בישיעה "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קודשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

במצב זה של התרחבות הארץ מארץ שבעת העמים לארץ עשרת העמים יתקיים אחד התפקידים של עם ישראל לעתיד לבא והוא חינוך העמים. חינוך זה יעשה כשחלק מהעמים יהיה תחת שליטתנו וממילא השפעת תהליך חינוך העמים יהיה הדרגתי כשם שאף חנוכם של ישראל היה הדרגתי ביציאת מצרים כנזכר בתחילת פר' בשלח: "ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלוקים בין ינחם העם בראותם מלחמה ושבו צרימה" (שם יג, יז). על פסוק זה אומר הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פל"ב) שה' רצה ללמדנו כלל חשוב בעניני חינוך, ובמיוחד צבור, שיש לחנכם ליעד מסוים בעתיד באופן הדרגתי עם התאמה גם למצבי ע"מ להביאם למצב שהנפש תהא מסוגלת לעמוד ביעוד הסופי.

קל וחומר שאצל שאר העמים תדרש תקופה של הרגל לשלום בעזרת ערי מקלט. כך גם נסביר את הפסוק: "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה" שפרושו לאו דוקא מלחמה אלא משפט במישור הרוחני.